

تبیین مصادیق قرآنی دعای ندبه از دیدگاه مفسران معاصر

۱ فاطمه رضائی

۲ سیده راضیه پورمحمدی

۳ ابراهیم ابراهیمی

۴ روح الله جهانگیری مقدم

چکیده

دعای ندبه از دعا‌های مشهور با موضوع استغاثه از آخرین منجی عالم بشریت است که در این دعا مباحثی دیگر مانند «حمد و صلوات»، «ثنای بر قضا»، «تاریخ از آغاز تا تکامل» نیز بیان شده است. مسأله مهدویت از مسلمات اعتقادی شیعیان است، ادله‌ای را که بر اثبات نقش انسان‌ها در فرهنگ مهدوی اقامه شده در آیاتی از قرآن و ادعیه آمده است. ندبه و استغاثه از امام عصر (عج) در این دعا به جملات و کلماتی از قرآن اشاره شده است. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای بر مبنای آموزه‌های قرآنی در دعای ندبه، بر آن است که مصادیق قرآنی را در فرازهایی از دعای ندبه مورد بررسی قرار دهد. نتایج به دست آمده از پژوهش بدین قرار است: از جمله فرازهایی با مصادیق خداوند عبارتند از: عزت و حکمت، رفع کننده ناگواری‌ها، نیرومندی، تسلط بر هستی، غایت هر چیزی، خالق پیشوایانی برای هدایت بشر؛ مصادیق ائمه (ع) در دعا می‌توان به وارثان زمین، صالحین، صادقین، راهنمایان بشر، بهترین برگزیدگان، خورشید و ماه و ستارگان عالم، نیکان عالم، وجه الله اشاره کرد؛ برخی از مصادیق امام عصر (عج) نیز منتظر، بازگرداننده دین، نابودکننده فسق و عصیان، خون خواه پیامبران و امامان پیشین، فرزند ستارگان درخشان، فرزند دانش‌های کامل، فرزند صراط مستقیم می‌باشد.

واژگان کلیدی

دعای ندبه، مصادیق، مفسران معاصر، امام عصر (عج).

۱. دکتری علوم قرآن و حدیث، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

Email: Fatemer13981366@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اراک، اراک، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: raz_sae@yahoo.com

۳. استاد و عضو هیات علمی گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

Email: ebrahimi978@atu.ac.ir

۴. دانشجوی دکتری، رشته حقوق و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساوه.

Email: r.moghadam2000@gmail.com

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۱۱/۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۸/۱۹

طرح مسأله

دعای ندبه همانند دیگر دعاها، انسان را متوجه نعمت‌های بی‌انتهای پروردگار می‌کند، خداوند پیامبران و امامان را فرستاد تا انسان را به سوی رستگاری و سعادت راهنمایی کنند، اما جاهلان به آنان چه ظلم‌ها کرده‌اند، تا حدی که آخرین حجت خداوند از نظرها پنهان گشته، فرازهای این دعا بیانگر ناسپاسی انسان‌ها در برابر آفریدگار است، این فرازها برگرفته از آیات قرآن است، امام صادق(ع) از رسول(ص) نقل کرده که فرمود: «ان علی کل حق حقیقه و علی کل صواب نورا، فما وافق کتاب الله فخذوه وما خالف کتاب الله فدعوه» (کلینی، ۱۴۰۴: ج ۱، ص ۶۹) همانا بر هر حقی حقیقتی و بر هر صوابی نوری است، پس آنچه موافق کتاب خداست اخذ کرده و آنچه مخالف کتاب خداست رها کنید.

از جمله راهکارهای اهل بیت(ع) برای تبیین آموزه‌های هدایتی چه در مقام پیش و گرایش و چه در مقام کنش، آموزش دعا است. از جمله دعاهایی که از طریق اهل بیت(ع) وارد شده، دعای ندبه است که محتوای آن، توجّه خاصی به غیبت امام عصر(عج) دارد و همانند بسیاری از دعاهای دیگر، با حمد و ستایش خداوند متعال شروع شده و در ادامه، فلسفه‌ی بعثت پیامبران، جایگاه پیامبر(ص) و رسالت ایشان، جانشینی امیرالمؤمنین(ع)، وضعیّت امت پس از پیامبر(ص)، تحقق وعده‌های الهی، معرفی اهل بیت(ع) و معرفی امام زمان(عج) آمده است.

محتوای دعای ندبه در قالب چهار فراز «حمد و صلوات»، «ثنای بر قضاء»، «تاریخ از آغاز تا تکامل» و «استغاثه و طلب» (میرباقری، ۱۳۸۰ش: ۲۵۹-۲۵۸) و با بیان مطالبی فصیح، حماسی و عاطفی، به تاریخ رنج‌نامه شیعه می‌پردازد و در فراق امام زمان(علیه السلام)، می‌تواند تنبّه افراد در راستای اصلاح اوضاع اجتماعی و مبارزه با ظلم و فساد را برانگیزد و زمینه‌ساز ظهور آن حضرت باشد. هر چند که علامه مجلسی ادّعای خود مبنی بر انتساب دعای ندبه به امام صادق(علیه السلام) را به صورت مستند بیان نکرده است (مجلسی، ۱۴۲۳ق: ۳۰۳) اما می‌توان با توجّه با قراینی چون «سفارش به خواندن آن در ایام خاص (چهار عید) که به صورت معمول تنها از جانب معصومان(علیهم السلام) صادر می‌شده است» و «مضامین و عبارات والای آن»، احتمال مآثور بودن دعای ندبه از جانب معصوم(علیه

السلام) را دارای قوت قابل تأملی دانست.

کتاب «مزار» تألیف ابن مشهدی قدیمی‌ترین پیشینه بحث برای دعای ندبه می‌باشد و پس از آن نیز علما به شروح دعای ندبه آورده‌اند که تشریح آثار در بخش پیشینه آورده شده است. هر کدام از منابع به صورت کلی دعای ندبه را مورد کنکاش قرار داده‌اند و پژوهش حاضر بر آن است از یک زاویه جزعی تر به بیان مضامین قرآنی دعای ندبه با استفاده از تفسیر مفسران معاصر پردازد.

بررسی سندی این دعا بدین قرار است: «محمد بن جعفر مشهدی» را به عنوان محدث و فاضلی جلیل القدر معرفی کرده‌اند (حر عاملی، ۱۳۶۲ش، ۲: ۲۵۲). «محمد بن ابی قره» را نیز فردی «ثقه» (حلی، ۱۳۴۲ش: ۳۲۷) دانسته‌اند که شنیده‌ها و نوشته‌های زیادی از او برجای مانده است (نجاشی، ۱۳۶۵ش: ۳۹۸). هر چند در کتب رجال پیرامون «محمد بن الحسین البرزوقری» توثیق خاصی وارد نشده است، ولی از یک سو، از شاگردان شیخ کلینی (کلینی، ۱۴۲۹ق: مقدمه ج ۱: ۷۱) بوده و به دلیل قرار گرفتن در سلسله اسناد صحیح، می‌تواند در مظان اعتماد قرار گیرد (مامقانی، ۱۴۲۸ق، ۲: ۲۷۳). از سوی دیگر، به دلیل طلب رحمت توسط شیخ طوسی - از صاحبان کتب رجالی متقدم - برای او (طوسی، ۱۴۱۴ق: ۵۶) می‌تواند در مظان وثاقت باشد (مازندرانی حائری، ۱۴۱۶ق، ۱: ۹۴). از همه مهمتر آن که وی از مشایخ شیخ مفید بوده (خویی، ۱۴۱۰ق، ۱۵: ۲۹۰) و شیخ مفید از وی روایت متعددی نقل کرده است و این در حالی است که با روایات متعدد و شهرتی که از او به جای مانده، اگر رجال‌شناسان متقدم و متاخر، نقضی در وثاقت و شخصیت وی سراغ داشتند، بیان می‌کردند. همچنین ابن مشهدی در مقدمه کتاب «مزار» بر این نکته تأکید کرده که فقط روایات با سند قابل اعتماد و راویان موثق (مِمَّا اتَّصَلَتْ بِهِ مِنْ ثِقَاتِ الرَّوَاهِ إِلَى السَّادَاتِ) را نقل کرده است (ابن مشهدی، ۱۴۰۹ق: ۲۶).

قدیمی‌ترین منبع موجود که دعای ندبه در آن ذکر شده، کتاب «مزار» تألیف ابن مشهدی (متوفای ۱۰۶ق) است (ابن مشهدی، ۱۴۰۹ق: ۵۷۳)؛ پس از آن، این دعا توسط منابع معتبری مانند «إقبال الأعمال» (ابن طاووس، ۱۴۰۹ق، ۱: ۲۹۵) و «بحار الانوار» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۹۹: ۱۰۴) نقل شده است. برخی نیز شروحنی بر این دعا نوشته‌اند از جمله آن‌ها:

«شرح دعای ندبه» از صدرالدین محمد حسنی مدرس یزدی؛ «عقد الجمان لندبه صاحب الزمان» از میرزا عبدالرحیم تبریزی؛ «وسيله القربة فی شرح دعاء الندبه» از شیخ علی خوئی؛ «شرح دعای ندبه» از ملا حسن تربتی سبزواری؛ «النخبه فی شرح دعاء الندبه» از سید محمود مرعشی؛ «شرح یا ترجمه دعای ندبه» از سردار کابلی؛ «معالم القربة فی شرح دعاء الندبه» از محدث ارموی؛ «وظائف الشیعه فی شرح دعاء الندبه» از ادیب اصفهانی؛ «کشف الکربة» از محدث ارموی؛ «نوید بامداد پیروزی» از موسوی خرم آبادی؛ کتب و مقالاتی نیز در این خصوص نگاشته شده است از جمله آن‌ها می‌توان به «بررسی دعای ندبه» از علی احمد موسوی، بررسی «مبانی قرآنی دعای ندبه» از مرضیه عامری، «بررسی دعای ندبه» علی اصغر رضوانی، سیمای پیامبر (ص) و جایگاه اهل بیت (ع) در آئینه دعای ندبه از محبوبه سرمدی، نقد و بررسی «کتاب دعای ندبه و خرافات آن» از معصومه پرویزی اشاره کرد، لازم به ذکر است مقالات و کتب نام برده هر کدام به وجهی از وجوه دعا توجه داشته‌اند و هیچکدام به مصادیق قرآنی دعا به صورت جزئی توجه نداشته و شاید به صورت کلی اشاراتی داشته‌اند، لذا پژوهش حاضر بر آن است که در یابد از دیدگاه مفسران معاصر مصادیق قرآنی دعای ندبه چه کسانی هستند؟

دعای ندبه

مقام دعا برای تعجیل فرج نیز یکی از مهم‌ترین شرایط و چه بسا از همه مهم‌تر وجود تقوا در شخص دعاکننده می‌باشد و این به آن معناست که هرچند کثرت دعا به پیشگاه الهی، می‌تواند به فضل و رحمت او عامل بسیار مؤثری در جلو انداختن ظهور امام زمان باشد، اما استجابت همین دعا، مشروط به آن است که دعاکننده در انجام وظایف خود در زمان غیبت، کوشا و تلاش‌گر باشد. (بنی‌هاشمی، ۱۳۸۴: ص ۲۰۳)

دعای ندبه حالت «انتظار فرج» را در دل‌های مردم زنده نگه می‌دارد، و این خود ضد ناامیدی و یأس است، و امید، در مقاومت در شدائد سخت لازم است. (واعظ موسوی، ۱۳۶۳: ج ۱، ص ۴۵)

علامه مجلسی آن را در کتاب بحار الانوار به نقل از مصباح الزائر سید بن طاووس و در کتاب تحفه الزائر و در کتاب زاد المعاد نیز دعای ندبه را نقل کرده و در سرآغاز

می گوید:

و اما دعای ندبه که مشتمل است بر عقاید حقه و تاسف بر غیبت حضرت قائم (عج)، به سند معتبر از حضرت امام جعفر صادق، علیه السلام، منقول است، (رفیعی، ۱۳۸۶: ص ۷) که سنت است این دعای ندبه را در چهار عید بخواند، یعنی: جمعه، عید فطر، عید قربان و عید غدیر. (مجلسی، ۱۴۲۳: ص ۴۸۶)

ندبه و گریه و سوز و عشق، نیاز به شناخت دارد. (قرائتی، ۱۳۸۲: ج ۶، ص ۱۴۰) اولیای خدا در دعای ندبه، یوسف زمان را صدا می زنند و گریه می کنند. (همان، ص ۱۴۱) با ذکر مصائب اهل بیت و طول غیبت، اشک می ریزیم و ندبه می کنیم تا هم عقده های خود را بگشاییم و هم با ثواب آن جبران خسارت ها را کنیم. انتظار ظهور و ثواب ها و مفاهیم آن در همین اشک و ناله خلاصه می شود. (طالقانی، ۱۳۶۲: ج ۵، ص ۶۷)

خواننده ی دعای ندبه به عمق فاجعه ای که با غیبت آخرین حجت خدا بر سر جوامع انسانی آمده پی می برد و به عظمت مصیبتی که محروم شدن از وجود امام معصوم بر بشریت وارد کرده واقف می شود و از این رو چاره ای جز این نمی بیند که شبانه روز ندبه و زاری سر دهد و به حال و روز سیاهی که به آن گرفتار شده گریه کند. (مهدی پور، ۱۳۸۶: ص ۷۸)

دعای پر فیض ندبه توجه خاصی به غیبت امام عصر (عج) دارد، و همانند بسیاری از دعا های دیگر، با حمد و ستایش خداوند متعال شروع شده و به دنبال آن فلسفه ی بعثت پیامبران، جایگاه پیامبر (ص) و رسالت ایشان، جانشینی امیر المومنین (ع)، امت پس از پیامبر (ص)، تحقق وعده های الهی، معرفی اهل بیت (ع) معرفی امام عصر (عج) آمده است. (صافی گلپایگانی، ۱۳۷۳: ص ۲۵) به نظر می رسد که لزوم وجود رهبر الهی برای جامعه اسلامی، سرگردانی و ضلالت، فراموشی احکام الهی سبب شده که به درگاه خداوند ناله زنیم و از خداوند بخواهیم ظهور نزدیک شود. درانتهای عبارت و فرازهای نقل شده از دعای ندبه، در پاورقی به آیاتی که مضمونشان با مضمون آن فراز همخوانی داشته اشاره شده است.

۱. تبیین فرازهایی با مصادیق خداوند

۱-۱. عزت و حکمت

در خصوص عزت و حکمت خداوند چنین آمده است که: «وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»^۱ و او نیرومند حکیم است.

در این قسمت ساحت پروردگار را تنزیه نموده، که هرگز در باره قیام او به عدل محتاج به شریک نیست، و به خواسته‌های موجودات پاسخ می‌دهد، و جهان آفرینش را به سر منزل می‌رساند و نظم یکنواخت جهان هستی شاهد گویائی است به یگانگی مدبر آن و نیز قیام پروردگار به عدل، و رهبری موجودات به سوی کمال، عبارت از خلق تدریجی و تغییر هر یک به صورت دیگر است. (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ج ۳، ص ۳۳) این فراز از دعای ندبه نیز گویای یگانگی و عدل و رهبری پروردگار است.

۲-۱. رفع کننده ناگواری‌ها

«اللَّهُمَّ أَنْتَ كَشَّافُ الْكُرْبِ وَالْبَلْوَى»^۲ خدایا تو برطرف کننده سختی‌ها و حوادث ناگواری.

آیه فوق می‌گوید اراده خداوند بر همه چیز حکومت می‌کند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۵، ص ۱۷۵) اگر خداوند متعال جزای سویی بدهد اگر چه به مقدار مالشی باشد، کسی نمی‌تواند آن را برطرف کند، چون در مقابل اراده او تمام نیروهای عوالم تسلیم و مطیع و خاضع بوده، و هیچ نیرو و قدرتی نمی‌تواند اظهار وجود کند. (مصطفوی، ۱۳۸۰: ج ۷، ص ۳۱۷) در دعای ندبه نیز شخص مضطر این حس را به خداوند متعال دارد و از او برای رهایی از بلاها و حوادث کمک می‌طلبد.

۳-۱. نیرومندی

«يَا شَدِيدَ الْقُوَى»^۳ ای صاحب نیروهای شگرف.

آن کس که قدرت عظیمی دارد پیامبر اسلام را تعلیم داده. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱:

۱. سوره آل عمران (۳): آیه ۱۸، دوازده مورد در قرآن آمده.

۲. سوره الأنعام (۶): آیه ۱۷؛ سوره یونس (۱۰): آیه ۱۰۷.

۳. سوره النجم (۵۳): آیات ۵-۳.

ج ۲۲، ص ۴۸۴) با تعلیم آخرین نبی خود نیز حجتش را بر همگان تمام می‌کند و آن این است که پیرو پیامبر (ص) و اهل بیت ایشان شویم و با شناخت آخرین حجت خدا بر روی زمین برای ظهورش آماده شویم.

۴-۱. تسلط بر هستی

«يَا مَنْ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى»^۱ ای که بر عرش چیره‌ای.

خداوند بخشنده‌ای که بر عرش استیلاء و تسلط دارد به قهر و غلبه، زیرا عرش، اعظم جمیع موجودات، و بقیه، تحت آن واقع است که لذا آن را ذکر فرمود تا دلالت کند بر آن که سلطنت و قهاریت الهی نسبت به کلیه ممکنات، مستقر و ثابت باشد. (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ج ۸، ص ۲۴۱) از این رو خدا بر همه چیز احاطه دارد، هیچ چیز نیست که از چیز دیگری به او نزدیک‌تر باشد هیچ چیز از او دور نیست. خدا بر هر چیز استیلا و اشراف دارد. (مترجمان، تفسیر هدایت، ۱۳۷۷: ج ۷، ص ۱۰۹) دعای ندبه نیز خداوند متعال را اینگونه یاد می‌کند.

۵-۱. غایت هر چیزی

«وَمَنْ إِلَيْهِ الرَّجْعِي وَالْمُنْتَهَى»^۲ و بازگشت و سرانجام به سوی اوست.

همانا مرجع و برگشت هر کسی بسوی پروردگار تست (پس این طاغی سرکش چگونه به وسیله دارائش طغیان می‌کند و نافرمانی پروردگار خود را می‌نماید و حال آن- که رجوعش به سوی خداست و او قادر بر اهلاک اوست و پس از اهلاک و برگشت به سوی او قادر بر مجازات اوست). (میرزا خسروانی، ۱۳۹۰: ج ۸، ص ۵۸۴) اصولاً همان‌گونه که بازگشت همه چیز به سوی او است، و همه می‌میرند و میراث آسمان و زمین برای ذات پاک او می‌ماند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۲۷، ص ۱۶۴) و بالآخره تکیه‌گاه عالم هستی و ابتدا و انتهای آن ذات پاک خدا است. (همان، ج ۲۲، ص ۵۵۸) در دعای ندبه فرازی که به این آیه اشاره دارد نیز خداوند متعال را غایت هر چیزی می‌داند که بازگشت همه به سوی اوست و خاضعانه درخواست خود را از این منبع فیض طلب می‌کند.

۱. سوره طه (۲۰): آیه ۵.

۲. سوره العلق (۹۶): آیه ۸؛ سوره النجم (۵۳): آیه ۴۲.

۱-۶. خالق پیشوایانی برای هدایت بشر

« وَ جَعَلْتَهُ لِلْمُؤْمِنِينَ مِمَّا إِمَامًا قَبْلَهُ مِنَّا تَحِيَّةً وَ سَلَامًا، وَ زِدْنَا بِذَلِكَ يَا رَبِّ إِكْرَامًا وَ اجْعَلْ مُسْتَقَرَّهُ لَنَا مُسْتَقَرًّا وَ مَقَامًا^۱ » و او را پیشوای اهل ایمان از ما گرداندی، از جانب ما به او تحیت و سلام برسان، و به این وسیله اکرام بر ما را ای پروردگار بیفزای، و جایگاه او را، جایگاه و اقامتگاه ما قرار ده.

در تحفه الاخوان از ابن مسعود روایت کرده گفت پیغمبر اکرم (ص) فرمود: ای پسر مسعود بالاترین غرفه‌ها در بهشت مخصوص علی بن ابی طالب (ع) و دوستان و شیعیان او می‌باشد که از دشمنان دین بیزاری جسته و در مقابل آزار و اذیت دشمنان دین و بدخواهان علی بردباری و شکیبائی به خرج داده‌اند. (بروجردی، ۱۳۶۶: ج ۵، ص ۵۵) سلامتی از آفات و یا دعای زندگی دائمی و سلامتی شنوند از جانب ملائکه و یا تحیت از ملائکه باشد و سلام از جانب خدا شنوند و یا هر یک بر دیگری تحیت و سلام کنند. (کاشانی، ۱۴۱۰: ج ۴، ص ۶۵)

« خَلَقْتَهُ لَنَا عِصْمَةً وَ مَلَاذًا وَ أَقَمْتَهُ لَنَا قِوَامًا وَ مَعَاذًا^۲ » تو او را برای ما نگهبان و پناهگاه آفریدی، و او را قوم و امان ما قرار دادی.

پروردگار عالم به اسرار و راز دل‌ها است و هر که را شایسته رسالت بداند این منصب عالی را بوی موهبت می‌فرماید و وظیفه طاقت فرسای تعلیم و آموزش بشر را به عهده او می‌گذارد و پس از آن که با تعلیمات غیبی گروه پیامبران را تربیت نموده و معارف الهی را به آن‌ها تلقین فرموده و روح قدسی به آنان موهبت فرموده است آنگاه منصب عالی رسالت و تعلیم بشر را به عهده آنان خواهد گذارد. (حسینی همدانی، ۱۴۹۴: ج ۶، ص ۱۴۹) از این رو جانشین پیامبر (ص) نیز تمام صفات و برنامه‌های او را، به جز وحی و تشریح، دارد یعنی هم حافظ شرع و شریعت است و هم پاسدار مکتب و قوانین او و هم رهبر معنوی و مادی مردم، لذا باید او هم دارای مقام عصمت و مصونیت از خطا و گناه باشد تا بتواند رسالت خویش را به ثمر برساند و رهبری مطاع و سرمشقی مورد اعتماد گردد. (بابایی، ۱۳۸۰: ج ۱،

۱. سوره الفرقان (۲۵): آیه ۷۵، ۷۶ و ۶۳.

۲. سوره الأنعام (۶): آیه ۱۲۴؛ سوره البقرة (۲): آیه ۱۶۵.

ص ۶۴۵) در این فراز امام عصر (عج) حافظ و نگهبان شیعیان معرفی شده است که در روایات بسیاری نیز به این موضوع اشاره شده است.

۷-۱. تکمیل نعمت با امامت

«وَأَتِمِّمْ نِعْمَتَكَ بِتَقْدِيمِكَ إِيَّاهُ أَمَامَنَا»^۱ و نعمت را با پیش انداختن او در پیش روی ما کامل گردان.

مسئله تکمیل دین که در این فراز بیان شده است طبعاً مسئله رهبری اسلامی که بارزترین و مهم‌ترین قضایایی است در آن مطرح شده تا مردم بدانند که ائمه معصومین (ع) رهبران واقعی دینی امت هستند، خواه از لحاظ سیاسی هم بر بلاد حکومت کنند یا نکنند. خواه به مصالح عالیه امت قیام کنند یا نه. (مترجمان، ۱۳۷۷: ج ۲، ص ۲۶۲) در نتیجه در این قسمت از دعا خواستار آخرین امام امت از سوی پروردگار عالم می‌شویم.

۸-۱. همنشینی با اولای الهی

«وَمُرَافَقَةَ الشُّهَدَاءِ مِنْ خُلَصَائِكَ»^۲ و به همنشینی شهیدان از بندگان خالصت نایل نماید.

مسلمانان درجات و مقامات انبیاء خاصه نبینا محمد (ص) و اوصیاء بالاخص ائمه اطهار (ع) و صدیقین و شهداء بالاخص صدیق اکبر امیر المؤمنین (ع) و سید الشهداء ابی عبد الله و صالحین مثل عبد صالح ابی الفضل العباس از همه بالاتر و کجا دست سایر مؤمنین با ضعف ایمان و قلت عبادات و عدم تزکیه اخلاق بدامن آنها می‌رسد و با آنها محشور می‌شوند. (طیب، ۱۳۷۸: ج ۴، ص ۱۲۹) معاشران خوب و همنشین‌های با ارزش به قدری اهمیت دارد که حتی در عالم آخرت برای تکمیل نعمت‌های بهشتی این نعمت بزرگ به «مطیعان» ارزانی می‌گردد. (بابایی، ۱۳۸۰: ج ۱، ص ۴۲۰) این مصاحبت برای اهل ایمان بسیار حائز اهمیت است و در دعای ندبه نیز چنین اشاره شده است.

۱. سوره المائدة (۵): آیه ۳.

۲. سوره النساء (۴): آیه ۶۹.

۹-۱. متعهد به وعده‌ها

«...وَكُنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ...»^۱ و خدا هرگز از وعده خویش تخلف نمی‌کند.

کسی عجله می‌کند که بترسد فرصت از دستش برود و امکاناتش پایان گیرد، اما خدایی که از ازل تا ابد بر همه چیز قادر بوده و هست، عجله برای او مطرح نیست و همیشه قادر بر انجام وعده‌های خود می‌باشد. (شیرازی، مکارم، ۱۳۷۱: ج ۱۴، ص ۱۳۲) عدم تخلف وعده خداوند در این فراز نیز گویای تعجیل در فرج امام عصر(عج) است که شخص دعا کننده با حالت ندبه این تعجیل را از خداوند می‌خواهد.

۲. تبیین فرازهایی با مصادیق ائمه(ع)

۱-۲. وارثان زمین

«...إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ...»^۲ زمین مال خداست به هر که از بندگان او خواهد ارث می‌دهد و سرانجام نیک از آن پرهیزکاران است. مصداق اتم این آیه ائمه اطهار و امام عصر(عج) است. (بروجردی، ۱۳۶۶: ج ۲، ص ۴۴۶) اکثر مفسران شیعه بر دلالت این آیه از قرآن کریم بر ائمه اطهار(ع) و امام عصر(عج) متف القول هستند.

۲-۲. صالحین در زمین

«صَالِحٌ بَعْدَ صَالِحٍ»^۳ شایسته‌ای پس از شایسته دیگر.

در روایات متعدّد آمده است که آن بندگان صالحی که وارث زمین خواهند شد، یاران حضرت مهدی(عج) هستند. (قرائتی، ۱۳۸۳: ج ۷، ص ۵۰۵، شریف لاهیجی، محمدبن علی، پیشین، ج ۳، ص ۱۵۵، عروسی هویزی، ۱۴۱۵: ج ۳، ص ۴۶۴، مغنیه، بی تا: ج ۵، ص ۳۰۲، شیخ مفید، ۱۴۲۴: ص ۳۵۷) زیرا که آنان مالک زمین عالم صغیر در هنگام ظهور قائم(عج) هستند. (خانی رضا، حشمت الله ریاضی، پیشین، ج ۹، ص ۴۳۹) در نتیجه صالحان روی زمین همین وارثان هستند که خداوند متعال در آیاتی به آن اشاره دارد.

۱. سوره الحج (۲۲): آیه ۴۷.

۲. سوره الأعراف (۷): آیه ۱۲۸.

۳. سوره النساء (۴): آیه ۶۹، سوره الأنبياء (۲۱): آیه ۱۰۵، سوره التحريم (۶۶): آیه ۴.

۲-۳. صادقین در زمین

«وَصَادِقٌ بَعْدَ صَادِقٍ»^۱ راستگویی پس از راستگویی دیگر

ایمان به خدا و روز رستاخیز و فرشتگان و کتب آسمانی و پیامبران، سپس انفاق در راه خدا به نیازمندان و محرومان، و بر پا داشتن نماز، و پرداختن زکات، و وفای به عهد، و استقامت در برابر مشکلات به هنگام جهاد کسانی که این صفات را دارا باشند، صادقان و پرهیزگارانند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۸، ص ۱۷۹). در روایات شیعه و سنی آمده است که مقصود از «الصَّادِقِينَ»، محمد (ص) و آل محمد (ع) می‌باشند. (قرائتی، ۱۳۸۳: ج ۵، ص ۱۵۹؛ قرشی، ۱۳۷۱: ج ۴، ص ۳۲۷؛ حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ج ۵، ص ۲۲۹) در واقع مصداق صدق مواردی هستند که ابتدای متن اشاره شد و بارزترین مصداقش اهل بیت (ع) است.

۲-۴. راهنمایان بشر

«أَيْنَ السَّبِيلِ بَعْدَ السَّبِيلِ»^۲ راه از پس راه کجاست؟

هر طریقی که بر خلاف دیانت باشد سبیل شیطان و هواهای نفسانی و متابعت اهل شرک و کفر و ضلالت و بدعت است نباید متابعت کرد. (طیب، ۱۳۸۷: ج ۵، ص ۲۴۵) در آیاتی از قرآن مراد از سبیل حق سبیل علی و اولاد او است (ثقفی تهرانی، محمد، پیشین، ۱۳۷۲: ج ۲، ص ۳۹۹). در روایاتی نیز ائمه اطهار (ع) می‌فرمایند ما راه مستقیم هستیم و بی-شک پیروی از آنان ما را از افتادن در دام شیطان نجات می‌دهد.

۲-۵. بهترین برگزیدگان

«أَيْنَ الْخَيْرِ بَعْدَ الْخَيْرِ»^۳ کجاست بهترین برگزیده بعد از بهترین برگزیده؟

از حضرت باقر (ع) و حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمودند ما همان برگزیدگان خداوند هستیم، و این نزدیکترین اقوال و گفته‌هاست، برای آنکه ایشان شایسته‌ترین و سزاوارترین مردمند که توصیف باصطفاء و اجتناب و برگزیدگی و وارث علم پیغمبران

۱. سوره التوبة (۹): آیه، ۱۱۹.

۲. سوره الأنعام (۶): آیه، ۱۵۳.

۳. سوره الدخان (۴۴): آیه ۳۲.

شوند، زیرا ایشان متعبد و پایبند بحفظ قرآن و بیان حقایق آن بوده و عارف بحقایق و محکمت و متشابهات آن میباشند، (طبرسی، بی تا، ج ۲۰، ص ۳۳۳۶)

۲-۶. خورشید و ماه و ستارگان عالم

«أَيْنَ الشَّمْسُ الطَّالِعَةُ أَيْنَ الْأَقْمَارُ الْمُئِيرَةُ أَيْنَ الْأَنْجُمُ الزَّاهِرَةُ أَيْنَ أَعْلَامُ الدِّينِ وَقَوَاعِدُ الْعِلْمِ»^۱ کجایند خورشیدهای تابان، کجایند ماه‌های نورافشان، کجایند ستارگان فروزان، کجایند پرچم‌های دین، و پایه‌های دانش.

در بعضی از نصوص تأویل این کلمات به جنبه‌های معنوی زندگی اجتماع بازگشته، و شمس رسول الله (ص) و قمر امیر المؤمنین (ع) و روز امامان راهنما و شب پیشوایان گمراهی در نظر گرفته شده است. (مترجمان، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ص ۱۲۸) این فراز از دعای ندبه شمس و قمر و ستارگان و پرچم‌های دین را اهل بیت (ع) هستند را با حالت ندبه و زاری می‌خواند.

۲-۷. نیکان عالم

«أَيْنَ صِدْرُ الْخَلَائِقِ [الْخَلَائِقِ] ذُو الْبِرِّ وَ التَّقْوَى» کجاست سرسلسله مخلوقات، دارای نیکی و تقوا.

حضرت صادق (ع) روایت کرده که مراد از «بر» ائمه معصومین و اهل بیت رسول رب العالمین است صلوات الله علیه و علیهم اجمعین، یعنی هرگز ادراک ائمه هدی و محبت ایشان نکنید تا حق ایشان را با ایشان نرسانید از بهترین اموال خود. (شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ج ۱، ص ۳۵۱) از این رو همانند فراز قبل این بار با لفظ «بر» پیشوایان خود را می‌خواند.

۲-۸. وجه الله

«أَيْنَ وَجْهَ اللَّهِ الَّذِي إِلَيْهِ يَتَوَجَّهُ الْأَوْلِيَاءُ»^۲ کجاست جلوه خدا، که دوستان به سویش روی آورند.

وجه الله که اصل وجود است، در این مقام از ائمه اطهار (ع) وجه الله به پیغمبر (ص) و امام و عقل کامل که جهات هدایت خلقند. (ثقفی تهرانی، ۱۳۸۹: ج ۴، ص ۲۱۲) در این فراز

۱. سوره الشمس (۹۱): آیه ۳-۱۰.

۲. سوره القصص (۲۸): آیه ۸۸؛ سوره البقرة (۲): آیه ۱۱۵.

از دعا منظور از «وجه الله» امام عصر (عج) است که با رویگردانی بسیاری از مردم مواجهه شده است. مگر اندکی از مومنین خاص که حب امام عصر (عج) را در دل دارند و برای ظهور این امام رحمت نیز آمادگی دارند.

۳. تبیین فرازهایی با مصادیق امام عصر (عج)

۳-۱. ریشه کن ستم

«أَيْنَ الْمَعْدُ لِقَطْعِ دَابِرِ الظُّلْمَةِ»^۱ کجاست آن مهیا گشته برای ریشه کن کردن ستمکاران.

در روایت اهل بیت (ع)، رسول خدا (ص)، دین، ولایت ائمه امام غائب (عج) معرفت خدا، پنهان بودن گناهان از نعمت‌های ظاهری و باطنی شمرده شده است، این‌ها همه صحیح هستند و از مصادیق نعمت‌ها می‌باشند. (قرشی، ۱۳۷۱: ج ۸، ص ۲۵۹) از این رو با ظهور امام عصر (عج) این امید را می‌توان داشت که تنها راه ریشه کن کردن ستمکاران ظهور امام عصر (عج) می‌باشد.

۳-۲. منتظر

«أَيْنَ الْمُنتَظِرُ لِإِقَامَةِ الْأُمَّتِ وَالْعُوجِ»^۲ کجاست آن که برای راست نمودن انحراف و کجی به انتظار اویند.

منظور از آیات ائمه (ع) هستند و آیه منتظره حضرت حجت امام زمان (عج) می‌باشد و کسی که پیش از قیام آن حضرت ایمان نیاورده باشد ایمانش سودی ندهد. (بروجردی، ۱۳۶۶: ج ۲، ص ۳۷۸) از این رو ایمان به آخرین امام قبل از ظهور آن حضرت از مقدمات پس از ظهور نیز می‌باشد.

۳-۳. بازگرداننده دین

«أَيْنَ الْمُتَّخِرِ [الْمُتَّخِدُ] لِإِعَادَةِ الْمِلَّةِ وَالشَّرِيعَةِ»^۳ کجاست آن برگزیده برای بازگرداندن دین و شریعت.

۱. سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۰.

۲. سوره الأنعام (۶): آیه ۱۵۸.

۳. سوره آل عمران (۳): آیه ۸۳.

عیاشی از حضرت صادق(ع) روایت نموده که مراد توحید اهل آسمان‌ها و زمین است خداوند متعال را و در مجمع از آن حضرت نقل نموده که معنی آیه آن است که اقوامی باکراه قبول اسلام نمودند و اقوامی بالطوع و الرغبة و عیاشی از آن حضرت نقل کرده که این آیه در باره قائم(عج) نازل شده است. (ثقفی تهرانی، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۴۴۹) از این رو امروزه که دین آن پذیرش اولیه را ندارد، موجب رویگردانی برخی از دین شده که با ظهور امام عصر(عج) دین اصلی ارائه خواهد شد.

۳-۴. نابودکننده فسق و عصیان

«أَئِنَّ مُمِیدُ أَهْلِ الْفُسُوقِ وَالْعِصْیَانِ وَالطُّغْیَانِ»^۱ کجاست نابودکننده اهل فسق و عصیان و طغیان،

مراد از باطن این آیت آل محمد(ص) است که حق تعالی مهدی و قائم آل محمد(ص) را برانگیزاند بعد از تعب و آزار بسیار که آل محمد صلی الله علیه و آله از اعدا کشیده باشند پس غالب گرداند آل محمد(ص) را و ذلیل و خوار سازد اعداء ایشان را. (شریف لاهیجی، ۱۳۷۳: ج ۳، ص ۴۵۴) چنانچه قبلا بیان شد، عامل نابودی فسق و ریشه کن کردن فسادها امام زمان(ع) است که با ظهور حجت(عج) خاتمه می‌یابد.

۳-۵. محوکننده هواهای نفس

«أَئِنَّ طَامِسُ آثَارِ الزَّیغِ وَالْأَهْوَاءِ»^۲ کجاست محوکننده آثار انحراف و هواهای نفسانی. آیه برای آل محمد(ع) است، و خداوند مهدی و اصحاب او مالک می‌گرداند به سبب آن حضرت و اصحابش بدعت‌ها و باطل‌ها را، چنان که می‌رانند که شقی‌ها حق را تا آن که دیده نشود کجا است ظلم، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند. (بحرانی، ۱۳۷۸: ج ۳، ص ۹۶) در مناقب از حضرت کاظم و جد بزرگوارش سید الشهداء(ع) فرمود: این آیه در حق ما اهل بیت می‌باشد. (عروسی حویزی، ۱۴۱۵: ج ۳، ص ۵۰۶) در واقع منصب امامت و حکومت و عظمت نزد اهل بیت(ع) است.

۱. سوره القصص (۲۸): آیه ۵.

۲. سوره الحج (۲۲): آیه ۴۱.

۳-۶. ناشر پرچم هدایت

«وَنَاشِرُ رَايَةِ الْهَدْيِ»^۱ و گسترنده پرچم هدایت.

این فراز از دعای ندبه نیز حمل بر رجعت و ظهور امام زمان (عج) است، پیغمبر (ص) مأمور شد که به کلی از کفار و اسلام‌شان صرف نظر نماید و منتظر فتح موعود الهی باشد چنانچه آن‌ها هم منتظر بودند که از دست او و مسلمانان آسوده شوند. (تقفی تهرانی، ۱۳۸۹: ج ۴، ص ۲۹۸) از این رو به دوره رجعت اشاره دارد. (طیب، ۱۳۷۸: ج ۱۰، ص ۴۶۹) چراکه طبق روایات آخرین حجت خداوند بر زمین پرچم هدایت را می‌گستراند.

۳-۷. خون خواه پیامبران و امامان

«أَيْنَ الطَّالِبِ بِذُحُولِ الْأَنْبِيَاءِ وَ أَبْنَاءِ الْأَنْبِيَاءِ أَيْنَ الطَّالِبِ [الْمُطَالِبِ] بِدَمِ الْمَقْتُولِ بِكُرْبَلَاءِ أَيْنَ الْمُنْصُورِ عَلَى مَنْ اغْتَدَى عَلَيْهِ وَ افْتَرَى»^۲ کجاست خواهنده خون پیامبران و فرزندان پیامبران، کجاست خواهنده خون کشته در کربلا، کجاست آن پیروز شده بر هر که به او ستم کرد و بهتان زد.

ذات مقدس پروردگار از آغاز خلقت بشر تا پایان آن، احدی را بدون اتمام حجت، مورد عذاب قرار نداده و نخواهد داد. (نجفی خمینی، ۱۳۹۸: ج ۹، ص ۳۸۴) آیه ارشاد بر این است که به مقتضای عدل سنت الهی بر این جاری شده که بدون اتمام حجت بر احدی عذاب روا نمی‌دارد و اکثر مفسرین گفته‌اند عذاب اعم از دنیوی یا اخروی می‌باشد. (بانوی اصفهانی، ۱۳۶۱: ج ۷، ص ۲۸۵) در نتیجه طبق عدل الهی، انتقام فقط منوط به آخرت نیست بلکه در آیاتی به عذابهای دنیوی بسیاری اشاره دارد و انتقام گرفتن خون انبیاء و ائمه (ع) نیز امریست متناسب با عدل الهی که توسط آخرین حجت اجرا می‌شود.

۱. سوره السجده (۳۲): آیه ۲۹.

۲. سوره الأنعام (۶): آیه ۱۶۴؛ سوره الإسراء (۱۷): آیه ۱۵؛ سوره فاطر (۳۵): آیه ۱۸؛ سوره الزمر (۳۹): آیه ۷.

۳-۸. مضطر

«أَيْنَ الْمُضْطَّرِّ الَّذِي يُجَابُ إِذَا دَعَا»^۱ کجاست آن مضطری که اجابت شود هنگامی که دعا کند.

یکی از مصداق‌های روشن آن وجود مهدی (عج) است که در آن زمان که همه جا را فساد گرفته باشد، درها بسته شده، کارد به استخوان رسیده بشریت در بن بست سختی قرار گرفته، و حالت اضطرار در کل عالم نمایان است در آن هنگام در مقدس‌ترین نقطه روی زمین دست به دعا برمی‌دارد و تقاضای کشف سوء می‌کند و خداوند این دعا را سرآغاز انقلاب مقدس جهانی او قرار می‌دهد و به مصداق «وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ...» او و یارانش را خلفای روی زمین می‌کند. (شبر، ۱۴۰۷: ج ۴، ص ۴۳۶؛ سبزواری نجفی، ۱۴۰۶: ج ۵، ص ۲۴۸، آلوسی، ۱۴۱۵: ج ۱۰، ص ۲۱۸؛ آل سعدی، ۱۴۰۸: ص ۷۲۵؛ حجازی، ۱۴۱۳: ج ۲، ص ۸۰۰، ابن کثیر، ۱۴۱۹: ج ۶، ص ۱۸۴؛ ابن عجبیه، ۱۴۱۹: ج ۴، ص ۲۰۹) طبق این فراز از دعای ندبه انتظار می‌رود که آخرین حجت خداوند، پس از ظهور دعاهایش قابل اجابت است.

۳-۹. فرزند ستارگان فروزان

«يَا ابْنَ الشُّهُبِ النَّاقِبَةِ»^۲ ای فرزند ستارگان فروزان.

در کافی و نعمانی باسناد مختلف از حضرت باقر(ع) روایت کرده‌اند که تفسیر فرمود به وجود حضرت بقیه الله که مخصوص حضرت است و وقت آن را هم تعیین فرموده در سنه دویست و شصت هجری غیبت می‌فرماید و مستور می‌شود سپس مثل شهاب قیس ظاهر می‌گردد و می‌فرماید بر اوی که: اگر درک کردی زمان او را چشمت روشن میشود اشاره به این که هر که درک کند زمان ظهور را چشمش روشن می‌گردد. (طیب، ۱۳۸۷: ج ۱۴، ص ۹) چنانچه قبلا بیان شد منظور از ستارگان فروزان ائمه(ع) است که در این فراز از دعا منظور شخص امام عصر(عج) است.

۱. سوره النمل (۲۷): آیه ۶۲.

۲. سوره التکویر (۸۱): آیات ۱۶-۱۵.

۳-۱۰. فرزند ستارگان درخشان

«يَا ابْنَ الْأَنْجُمِ الزَّاهِرَةِ، يَا ابْنَ السَّبِيلِ الْوَاضِحَةِ»^۱ ای فرزند اختران درخشان، ای فرزند راههای روشن.

حضرت باقر(ع) فرمود می‌دانی سبیل الله چیست عرض کردم خیر فرمود کشته شدن در راه خدا مراد راه ولایت علی(ع) و ذریه او می‌باشد چه هر کس در راه ولایت علی(ع) کشته شود در راه خدا کشته شده و نیست کسی که باین آیه ایمان آورده باشد مگر آنکه برای او هم کشته شدن و هم مردن است یعنی اگر کسی کشته شود دوباره زنده گردید و بمیرد و اگر مرد زنده شود تا او را بکشند. (بروجردی، ۱۳۶۶: ج ۱، ص ۵۰۲) در مواردی مشابه نیز چنین آمد که مراد از «السبیل» ائمه(ع) هستند.

۳-۱۱. فرزند دانش‌های کامل

«يَا ابْنَ الْعُلُومِ الْكَامِلَةِ»^۲ ای فرزند دانشهای کامل.

در باره «علم کتاب» بسیاری از مفسران و غیر آنها گفته‌اند این مرد با ایمان از «اسم اعظم الهی» با خبر بود. یعنی آن نام الهی را در درون جان خود پیاده کرده بود. (بابایی، ۱۳۸۲: ج ۳، ص ۴۲۱) این آیه شریفه سنگیست بر دهان کسانی که منکر قدرت انبیاء و ائمه(ع) هستند. (طیب، ۱۳۷۸: ج ۱۰، ص ۱۴۳) مصداق فرزند دانش‌های کامل کسی جز ولی عصر(عج) نیست. چرا که در روایاتی احیاء کننده تمام علوم معرفی شده است.

۳-۱۲. فرزند معجزات موجود

«يَا ابْنَ الْمُعْجَزَاتِ الْمَوْجُودَةِ»^۳ ای فرزند معجزات موجود.

به راستی قرآن معجزه بلاغت است. این کتاب حکمت آموز آمیزه‌ای از این حروف است که شاید به آن کتاب اشاره دارند، و در عین حال این حروف رمزهایی میان خدا و اولیاء مقرب او هستند. (مترجمان، ۱۳۷۷: ج ۱۱، ص ۸۸) در واقع قرآن معجزه ماندگار پیامبر(ص) است و امام عصر(عج) از نسل آخرین نبی اسلام می‌باشد.

۱. سوره آل عمران (۳): آیه ۱۵۷.

۲. سوره النمل (۲۷): آیه ۴۰.

۳. سوره یس (۳۶): آیات ۱-۲؛ سوره القلم (۶۸): آیه ۱؛ سوره طه (۲۰): آیات ۲-۱.

۳-۱۳. فرزند صراط مستقیم

«يَا اِبْنَ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ»^۱ ای فرزند راه مستقیم.

«صراط مستقیم» معنایی عام و وسیع دارد که همه این‌ها را شامل می‌گردد و دینی که خدا بدان امر کرده از توحید و عدل و ولایت کسانی که اطاعتشان را واجب دانسته مصداق آن است. (طبرسی، ۱۳۷۷: ج ۱، ص ۴۹) راه حق و طریق الی‌الله و صراط مستقیم فقط یک راه است و سبب شیطانی و هواهای نفسانی و طرق باطله هزار است هر دسته یکی از آن سبب رو کرده از این جهت اهل باطل هزار برابر اهل حق هستند. (طیب، ۱۳۷۸: ج ۱۳، ص ۱۱۱) در واقع اولیای الهی هم صراط مستقیم هستند و هم سبیل که قبلا اشاره شد. با پیروی از این چراغ‌های هدایت گمراهی ممکن نیست.

۳-۱۴. فرزند خبر بزرگ

«يَا اِبْنَ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ»^۲ ای فرزند خبر بزرگ.

آن خبر عظیم آن چیزی است که در او اختلاف کردند ضمیر هم به مسلمین بر می‌گردد و ضمیر فیه بنیا عظیم از زمان حضرت رسالت همان موقع که نصب فرمود خلافت امیر المؤمنین را و همان موقع که امر فرمود بروند و سلام کنند به علی (ع) به لقب امیر المؤمنین و همان موقع که حدیث ثقلین را بیان فرمود الی‌زمان ما و الی‌زمان ظهور حضرت بقیه‌الله بین شیعه و سنی اختلاف برقرار بوده و هست. (همان، ج ۱۳، ص ۳۵۰) طبق آیاتی که خبر عظیم را تفسیر کرده‌اند می‌توان دریافت که در این فراز از دعای ندبه نیز امام عصر (عج) فرزند آخرین نبی اسلام است و در دعا او را چنین می‌خوانند.

۳-۱۵. فرزند کسی که نامش در ام‌الکتاب محفوظ است.

«يَا اِبْنَ مَنْ هُوَ فِي اُمِّ الْكِتَابِ لَدَى اللّٰهِ عَلِيٌّ حَكِيمٌ»^۳ ای فرزند کسی که در ام‌الکتاب، نزد خدا، والا و حکیم است.

خداوند ابتداء تمام مقدرات ائمه هدی دارند از آن‌جا اخذ شده و حکیم است چون

۱. سوره الملک (۶۷): آیه ۲۲؛ فاتحه (۱): آیه ۶.

۲. سوره النبی (۷۸): آیات ۲ - ۱.

۳. سوره الفاتحه (۱): آیه ۶؛ سوره الزخرف (۴۳): آیه ۴.

تمامش موافق حکمت و مصلحت است و در اخبار بسیاری تفسیر شده به وجود مبارک امیر المؤمنین و آنچه به نظر می آید و الله العالم اینکه آنچه در لوح محفوظ است در لوح سینه امیر المؤمنین ثبت است چنانچه خود آن حضرت اشاره فرمود به سینه مبارکه خود و فرمود هر آینه خبر می دادم از آنچه واقع می شود تا دامنه قیامت. همان، ج ۱۲، ص ۴. در اینجا مراد آخرین فرزند ام الکتاب است که در تفاسیر آن را امام علی (ع) دانسته اند.

۳-۱۶. فرزند آیات

«يَا اِبْنَ الْاَيَاتِ وَالْبَيِّنَاتِ»^۱ ای فرزند آیات و نشانه ها.

یکی از یاران امام صادق (ع) نزد آن حضرت آمد و گفت: «خدا می گوید این قرآن، آیات روشنی است که در دل های اهل دانش قرار دارد. می خواهم بدانم منظور از اهل دانش در این آیه چیست؟»

امام (ع) در پاسخ گفت: «اهل دانشی که خدا در این آیه از آنان سخن گفته است، دوازده امام می باشند.» (خدامیان ارانی، ۱۳۹۴: ص ۱۲۹) طبق روایت مذکور فرزند آیات و نشانه ها اهل بیت (ع) می باشند.

۳-۱۷. فرزند برهان های آشکار

«يَا اِبْنَ الْكِبْرَاهِينِ الْوَاضِحَاتِ الْبَاهِرَاتِ»^۲ ای فرزند برهان های نمایان.

منظور از «برهان» شخص پیامبر اسلام (ع) است. (بابایی، ۱۳۸۲: ج ۱، ص ۴۸۲؛ حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۶: ج ۲، ص ۶۶۸) برهان به معنای دلیل آشکار است که حق را از باطل تمیز دهد و راه سعادت و غرض از آفرینش را برای بشر بیان کند هم چنان که نور و روشنائی عرضی نیز وسیله بینائی بشر می شود که پدیده های جهان را بشناسد و آثار آن ها را بداند. (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ج ۴، ص ۳۱۳) در نتیجه برهان نیز وقتی که به خود شخص پیامبر (ص) اطلاق شود، مراد از فرزند برهان نیز امام عصر (عج) می باشد.

۱. سوره البینه (۹۸): آیه ۱؛ سوره التغابن (۶۴): آیه ۶؛ سوره البقرة (۲): آیه ۱۱۵؛ سوره الأنعام (۶): آیه ۱۵۸.

۲. سوره النساء (۴): آیات ۱۷۵ - ۱۷۴.

۱۸-۳. فرزند حجت‌های واضح

«يَا ابْنَ الْحُجَّجِ الْبَالِغَاتِ»^۱ ای فرزند حجت‌های رسا.

حضرت کاظم (ع) فرمود: بدرستی که برای خدا بر مردم دو حجت است: حجت ظاهره و حجت باطنه. اما حجت ظاهری، پیغمبران و انبیاء و ائمه‌اند. و اما باطنه، پس عقول است که خدای تعالی در بشر مقرر و تمیز خیر و شر را به آن دهند. (همان، ج ۳، ص ۳۹۹؛ ثقفی تهرانی، ۱۳۸۹: ج ۲، ص ۳۹۵) در واقع آخرین حجت خداوند متعال بر روی زمین مصداق اتم آن صاحب الزمان (عج) است.

۱۹-۳. فرزند نعمت‌های کامل

«يَا ابْنَ النَّعْمِ السَّابِغَاتِ»^۲ ای فرزند نعمت‌های کامل.

امام محمد باقر علیه السلام نقل نموده که اَمَّا نِعْمَتِ ظَاهِرِهِ پَسِ آن پیغمبر و معارف الهیه است که او آورده و اَمَّا نِعْمَتِ بَاطِنِهِ پَسِ ولایت ما اهل بیت و عقد مودت ما است و در اکمال و مناقب از امام کاظم علیه السلام نعمت ظاهره بامام ظاهر و نعمت باطنه به امام غائب تفسیر شده. (همان، ج ۴، ص ۲۷۸) از آنجا که برای نعمت معانی زیادی به کار برده شده است اما در این فراز باتوجه به واژه این مراد اولیای الهی می‌باشد.

۲۰-۳. فرزند یس و ذاریات

«يَا ابْنَ يَسٍ وَ الذَّارِيَاتِ»^۳ ای فرزند یس و ذاریات.

از حضرت صادق (ع) روایت شده که «یس» اسم رسول الله است. (طیب، ۱۳۸۷: ج ۱۱، ص ۴۵؛ حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ج ۱۳، ص ۳۴۵) نسل بشر امروز، از ذریه‌ی حضرت نوح هستند و اولیای خدا زنده‌اند و سلام‌ها را دریافت می‌کنند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۱۰، ص ۴۰) در نتیجه مراد از فرزند یاسین همین از نسل رسول خدا بودن است.

۱. سوره الأنعام (۶): آیه ۱۴۹.

۲. سوره لقمان (۳۱): آیه ۲۰؛ سوره ابراهیم (۱۴): آیه ۲۸؛ سوره التکواثر (۱۰۲): آیه ۸؛ سوره آل عمران (۳): آیه ۷.

۳. سوره یس (۳۶): آیات ۴ - ۱؛ سوره الصفات (۳۷): آیات ۷۹، ۱۰۹، ۱۲۰ و ۱۳۰.

۳-۲۱. فرزند طور و عادیات

«يَا أَبْنِ الطُّورِ وَالْعَادِيَاتِ»^۱ ای فرزند طور و عادیات.

این سوره وقتی نازل شد که رسول خدا(ص)، علی(ع) را به جنگ ذات السلاسل فرستاد، و علی(ع) لشکر دشمن را شکست داده بود، و این بعد از چند نوبت اعزام لشکر واقع شد که رسول خدا(ص) به سرکردگی غیر علی(ع) فرستاده بود، آن‌ها نتوانستند کاری صورت دهند و هر یک لشکر را دچار شکست نموده، نزد رسول خدا(ص) برگشتند. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۲۰، ص ۵۹۳) در اینجا مراد این است که امام عصر(عج) از نسل دلاور مردان اسلام است.

۳-۲۲. صاحب عزت

«بِنَفْسِي أَنْتَ أُمِّيَّةٌ شَائِقٌ يَتَمَنَّى مِنْ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٌ ذَكَرًا فَحَنَّا بِنَفْسِي أَنْتَ مِنْ عَقِيدٍ عَزَّ لَا يُسَامَى»^۲ جانم فدایت، تو آرزوی هر مشتاقی که آرزو کند، از مردان و زنان مؤمن که تو را یاد کرده، از فراق ناله کنند، جانم فدایت، تو قرین عزتی، که کسی بر او برتری نگیرد. زید بن ارقم جوانی بود در پاسخ سخنان هتک آمیز به عبد الله گفت بخدا سوگند تو ذلیل قوم خود هستی و محمد رسول(ص) عزیز و در پناه و عزت پروردگار است. (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ج ۱۶، ص ۳۷۱). عزت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است ولی منافقان نمی‌دانند. (بابایی، ۱۳۸۳: ج ۵، ص ۱۹۳) در نتیجه صاحبان عزت نیز اولیای خاص خداوند هستند.

۳-۲۳. صاحب اصل و ریشه

«بِنَفْسِي أَنْتَ مِنْ أَيْلٍ مَجْدٍ لَا يُجَارَى [يُحَادَى]»^۳ جانم فدایت، تو درخت ریشه‌دار مجدی که هم‌طرازی نپذیرد.

رسولان و پیامبران و اوصیاء(ع) شاگردان مکتب قدس ربوبی هستند و پیوسته از

۱. سوره العادیات (۱۰۰): آیات ۱۱ الی آخر.

۲. سوره المنافقون (۶۳): آیه ۸.

۳. سوره الواقعة (۵۶): آیات ۸-۱۰؛ سوره الواقعة (۵۶): آیه ۱۳؛ سوره الأحزاب (۳۳): آیه ۳۳؛ سوره الواقعة (۵۶): آیه ۲۷.

الهامات و تعلیمات و اشارات غیبی و سروش‌های هاتف و غیر آن‌ها استفاده می‌نمایند بر این اساس صورت اعتقادی آنان بتوحید کبریائی به طور موهبت است و متأخر از حرکت و اداء وظایف الهی نخواهد بود. (حسینی همدانی، ۱۴۰۴: ج ۱۳، ص ۱۰۶) سابقون معصومین هستند که هیچ‌گونه آلودگی پیدا نکردند. (طیب، ۱۳۸۷: ج ۱۲، ص ۳۹۵) از آنجا که خداوند متعال مهمترین امانت خود را به بندگان صالحش می‌دهد، در نتیجه صاحب اصل و ریشه درستی هستند.

۳-۲۴. نعمت دیرینه

«بِنَفْسِي أَنْتَ مِنْ تِلَادِ نِعْمٍ لَا تُضَاهَى»^۱ جانم فدایت، تو نعمت دیرینه‌ای، که او را ماندنی نیست.

نعمتی که از آن سؤال می‌شود عبارت از محمد(ص) و علی(ع) است، یا دوستی ما اهل بیت، یا ولایت ما اهل بیت چنانکه در اخبار آمده است. (همان، ج ۱۴، ص ۶۱۵) چنانچه قبلا اشاره شد مراد از نعمت اولیای خاص الهی می‌باشد که در این فراز مراد امام عصر(عج) می‌باشد.

۱. سوره التکاثر (۱۰۲): آیه ۸؛ سوره الأعراف (۷): آیه ۱۵۹ و ۱۸۱.

نتیجه گیری

دعای ندبه همانند دیگر دعاها، انسان را متوجه نعمت‌های بی‌انتهای پروردگار می‌کند، خداوند پیامبران و امامان را فرستاد تا انسان را به سوی رستگاری و سعادت راهنمایی کنند، اما جاهلان به آنان چه ظلم‌ها کرده‌اند، تا حدی که آخرین حجت خداوند از نظرها پنهان گشته، فزاهای این دعا بیانگر ناسپاسی انسان‌ها در برابر آفریدگار است، این فزاهای برگرفته از آیات قرآن است، این دعا مورد بررسی برخی از محققین قرار گرفته است و برخی جنبه‌های اعتقادی و تربیتی استخراج کرده‌اند و پژوهش حاضر با استمداد از استدلال مفسران معاصر به بررسی مصادیق قرآنی دعا پرداخته است و برخی از آن مصادیق مربوط به خداوند، ائمه (ع) و امام عصر (عج) می‌باشد. از جمله فزاهایی با مصادیق خداوند عبارتند از: عزت و حکمت، رفع کننده ناگواری‌ها، نیرومندی، تسلط بر هستی، غایت هر چیزی، خالق پیشوایانی برای هدایت بشر؛ مصادیق ائمه (ع) در دعا می‌توان به وارثان زمین، صالحین، صادقین، راهنمایان بشر، بهترین برگزیدگان، خورشید و ماه و ستارگان عالم، نیکان عالم، وجه الله اشاره کرد؛ برخی از مصادیق امام عصر (عج) نیز منتظر، بازگرداننده دین، نابودکننده فسق و عصیان، خون خواه پیامبران و امامان پیشین، فرزند ستارگان درخشان، فرزند دانش‌های کامل، فرزند صراط مستقیم و... می‌باشد.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن عجبیه، احمد بن محمد. البحر المدید فی تفسیر القرآن المجید. به تحقیق احمد عبدالله قرشی رسلان. قاهره: دکتر حسن عباس زکی، بی‌چاپ: ۱۴۱۹ق.
۲. ابن کثیر، مشقی اسماعیل بن عمرو. تفسیر القرآن العظیم (ابن کثیر). به تحقیق محمدحسین بن شمس الدین، بیروت: منشورات محمدعلی بیضون، اول: ۱۴۱۹ق.
۳. آل سعدی، عبدالرحمن بن ناصر، تیسیر الکریم الرحمن، بیروت: مکتبه النهضة العربیه، دوم: ۱۴۰۸ق.
۴. آلوسی، سید محمود. علی عبدالباری، عطیه. روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، بیروت: دارالکتاب العلمیه، اول، ۱۴۱۵ق.
۵. بابایی، احمد علی، برگزیده تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، سیزدهم: ۱۳۸۰ش.
۶. بانوی اصفهانی، سیده نصرت امین، پیشین، ج ۷، ص ۲۸۵.
۷. بحرانی، سیدهاشم، المحجّه فیما نزل فی القائم الحجّه، قم: موسسه الوفا، ۱۳۷۸ش.
۸. بروجردی، سید محمدابراهیم، تفسیر جامع، تهران: صدر، ششم: ۱۳۶۶ش.
۹. ثقفی تهرانی، محمد، تفسیر روان جاوید، تهران: انتشارات برهن، سوم: ۱۳۸۹ق.
۱۰. حجازی، محمد محمود، التفسیر الواضح، بیروت: دارالجلیل الجدید، دهم: ۱۴۱۳ق.
۱۱. حسینی شاه عبد العظیمی، حسین بن محمد، تفسیر اثنا عشری، تهران: انتشارات میقات، اول: ۱۳۶۳ش.
۱۲. حسینی همدانی، سید محمد حسین، انوار درخشان، تهران: کتابفروشی لطفی، اول: ۱۴۰۴ق.
۱۳. خدامیان ارانی، مهدی، هرگز فراموش نمی‌شوی، شرح دعای ندبه، قم: عطر عطرت، دوم: ۱۳۹۴ش.
۱۴. سبزواری نجفی، محمد بن حبیب الله، الجدید فی تفسیر القرآن المجید، بیروت: دارالمعارف للمطبوعات، اول: ۱۴۰۶ق.
۱۵. شبر، سید عبدالله. الجوهر الثمین فی تفسیر الکتب المبین. سید محمد بحر العلو. کویت: مکتبه الالفین، اول: ۱۴۰۷ق.

۱۶. شریف لاهیجی، محمد بن علی، تفسیر شریف لاهیجی، تهران: نشر داد، اول: ۱۳۷۳ ش.
۱۷. شیخ مفید، محمد بن محمد، تفسیر القرآن المجید. به تحقیق سید محمدعلی ایازی، قم: مرکز انتشارات تبلیغ اسلامی، اول: ۱۴۲۴ ق.
۱۸. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، پنجم: ۱۳۷۴ ش.
۱۹. طیب، سید عبدالحسین، أطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات اسلام، دوم: ۱۳۷۸ ش.
۲۰. عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه، نورالثقلین، قم: انتشارات اسماعیلیان، چهارم: ۱۴۱۵ ق.
۲۱. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، یازدهم: ۱۳۸۳ ش.
۲۲. قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ش.
۲۳. قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا. تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب. به تحقیق حسین درگاهی. تهران: وزارت ارشاد اسلامی، اول: ۱۳۶۸ ش.
۲۴. قمی، علی بن ابراهیم. تفسیر القمی. سید طیب موسوی جزایری. قم: دارالکتاب، چهارم: ۱۳۶۷ ش.
۲۵. کاشانی، محمد بن مرتضی، تفسیر المعین. به تحقیق حسین درگاهی. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، قم: اول: ۱۴۱۰ ق.
۲۶. کاشانی، ملافتح الله، خلاصه المنهج، به تحقیق ابوالحسن شعرانی، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۷۳ ق.
۲۷. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول الکافی، به تحقیق سید جواد مصطفوی. بی جا، انتشارات گلگشت، بی تا.
۲۸. گنابادی، سلطان محمد، تفسیر بیان السعاده فی مقامات العبادة، بیروت: الاعلمی للمطبوعات، دوم: ۱۴۰۸ ق.
۲۹. مترجمان، تفسیر هدایت، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، اول: ۱۳۷۷ ش.
۳۰. مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران: نشر کتاب، اول: ۱۳۸۰ ش.
۳۱. مغنیه، محمد جواد، تفسیر الکاشف، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، اول: ۱۴۲۴ ق.
۳۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، اول: ۱۳۷۴ ش.
۳۳. میرزا خسروانی، علیرضا. تفسیر خسروی. به تحقیق محمدباقر بهبودی، تهران: انتشارات اسلامی، اول: ۱۳۹۰ ش.

۳۴. نجفی خمینی، محمد جواد، تفسیر آسان، تهران: انتشارات اسلامیة، اول: ۱۳۹۸ق.
۳۵. بنی هاشمی، سید محمد، راز پنهانی و رمز پیدایی، تهران، انتشارات نیک معارف، چاپ اول، ۱۳۸۴ش.
۳۶. واعظ موسوی، سید علی اکبر، شرح دعای ندبه، بهمن، تهران، اول، ۱۳۶۳ش.
۳۷. رفیعی، سید جعفر، تفسیر و شرح دعای ندبه، قم: شریعت، دوم: ۱۳۸۶ش.
۳۸. مجلسی، محمد باقر، زاد المعاد - مفتاح الجنان، بیروت: اعمی، اول، ۱۴۲۳ق.
۳۹. طالقانی، سید محمود، پرتوی از قرآن، تهران: شرکت سهامی انتشار، چهارم: ۱۳۶۲ش.
۴۰. مهدی پور، علی اکبر، با دعای ندبه در پگاه جمعه، نشر موعود عصر (عج) تهران، دوم، ۱۳۸۶ش.
۴۱. صافی گلپایگانی، لطف الله، فروغ الولاية در دعای ندبه. قم: سوم، ۱۳۷۳ش.
۴۲. ابن طاووس، علی بن موسی، اقبال الاعمال، تهران، دارالکتب الاسلامیه، دوم، ۱۴۰۹ق.
۴۳. حلی، حسن بن یوسف، انوار الملکوت فی شرح الیاقوت، تحقیق محمد نجمی زنجانی، قم، الشریف الرضی، دوم، ۱۳۶۳ش.
۴۴. ابن مشهدی، محمد ابن جعفر، المزار الکبیر، تحقیق جواد قیومی اصفهانی، قم: موسسه نشر اسلامی، ۱۳۷۸ش.
۴۵. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت (ع)، ۱۴۱۴ق.